

**ՀԱՅ ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԵՐԱԺՇՏԱԳԵՏԸ. ԿԱՐԻՆԵ ԽՈՒԴԱԲԱՇՅԱՆ
(ծննդյան 90-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ)***

2019թ. հուլիսի 7-ին լրանում է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ժողովրդական երաժշտության բաժնի երկարամյա վարիչ, Հայաստանում և այլուր հայտնի, անվանի երաժշտագետ-տեսաբան, հրապարակախոս, քննադատ, գիտության եռանդուն կազմակերպիչ, անխոնջ մշակ, Հայաստանի կոմպոզիտորների և երաժշտագետների միության և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ին կից ավանդական երաժշտության միջազգային խորհրդի անդամ, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության թեկնածու Կարինե Խուդաբաջյանի (1929-2015) ծննդյան 90-ամյակը:

Ծնվել է 1929 թվականի հուլիսի 7-ին: Սերում է Երևանի և Լոռու Խուդաբաջյանների և Խանադյանների՝ հնատոհմ ազնվականներից և Նախիջևանի Եդիգարյանների՝ տոհմիկ մտավորականներից: Հայրը՝ Էմանուել Խուդաբաջյանը, ճանաչված ճարտարագետ-շինարար էր, մայրը՝ Ռեգինա Եդիգարյանը՝ շնորհալի դաշնակահարուհի և մանկավարժ:

Խուդաբաջյանը գերազանցությամբ ավարտել է Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի տեսական-կոմպոզիտորական բաժինը և ապա Լենինգրադի (այժմ՝ Սանկտ Պետերբուրգ) Ն.Ռիմսկի-Կորսակովի անվան կոնսերվատորիայի ասպիրանտուրան: Արդի երաժշտագիտության դասականների՝ Գ.Տիգրանովի, Ք.Կուշնարյանի, Յու.Տյուլինի սանուհին և հետևորդն էր: Նրա ստեղծագործական անհատականության ձևավորմանն էապես նպաստեցին և նշանավոր երաժշտագետ-ֆոլկլորագետներ Ա.Քոչարյանը, Վ.Հոշովսկին, ամուսինը՝ հայտնի պատմաբան-արևելագետ Գ.Սարգրսյանը:

Խուդաբաջյանի գիտահետազոտական բազմաբեղուն գործունեության հիմնական ոլորտը հայ երաժշտությունն էր՝ ավանդական (ժողովրդական, աշուղական) և կոմպոզիտորական (դասական, ժամանակակից): Երաժշտագետի գիտական հետաքրքրությունները բազում և բազմապիսի էին, սակայն նախապատվությունը տրվում էր տեսական երաժշտագիտությանը: Խուդաբաջյանի գրչին է պատկանում «Հայ երաժշտությունը մոնոդիայից դեպի բազմաձայնություն» («Армянская музыка на пути от монодии к многоголо-

* Ընդունվել է տպագրության 18.04.2019:

сию», Երևան, 1977) խորագրով հիմնարար մենագրությունը: Դա առաջին երաժշտատեսական հետազոտությունն է՝ նվիրված հայ կոմպոզիտորական դպրոցի վաղ, ազգային կոմպոզիտորական երաժշտության հետազոտությանը: Հեղինակն անդրադառնում է Կոմիտասի անմիջական նախորդների՝ Ք.Կարա-Մուրզայի, Ն.Տիգրանյանի ու Մ.Եկմալյանի կյանքին և գործունեությանը, նրանց կողմից իրականացված հայ ժողովրդական (գեղջկական, քաղաքային), ժողովրդամասնագիտացված (գուսանաաշուղական) և մասնագիտացված (հոգևոր և աշխարհիկ) մոնոդիաների բազմաձայն մշակումների առանձնահատկությունների բացահայտմանը և վերլուծությանը: Մենագրության մեջ առաջին անգամ նշված կոմպոզիտորների ստեղծագործությունը դիտարկվում է XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի եվրոպական և ռուսական երաժշտության ավանդույթների և զարգացման միտումների հունով: Այս ժամանակաշրջանն, ինչպես հայտնի է, նշանավորվեց ազգային կոմպոզիտորական դպրոցների ձևավորմամբ և այնպիսի երկերի ստեղծմամբ, որոնցում համաեվրոպական մասնագիտացված (կոմպոզիտորական) երաժշտության նվաճումները համադրվում են ազգային երաժշտական արվեստի արտահայտչամիջոցների ամենալայն շրջանակի հետ: Հետազոտության մեջ ընտրված տեսանկյունը հնարավորություն ընձեռեց հեղինակին բացահայտելու և իմաստավորելու Կարա-Մուրզայի, Տիգրանյանի և Եկմալյանի երկերում առկա մի շարք, եվրոպական դասական հարմոնիայի տեսանկյունից, անսովոր երևույթներ: Բազմաձայնության վերլուծությունն այս կոմպոզիտորների երկերում հեղինակին հանգեցրեց այն եզրակացությանը, որ համահնչյունների (ակորդների) ընտրությունը, դրանց հաջորդականությունը, տոնայնական պլանների փոփոխումը և հարմոնիկ լեզվի մյուս մանրամասները մեծ մասամբ պայմանավորված են հայկական մոնոդիաների ծայնակարգային (լադային) ինքնատիպությամբ: Այլ կերպ ասած՝ հայ կոմպոզիտորական դպրոցի արդեն իսկ վաղ փուլում «հարմոնիան հասունանում էր ազգային մոնոդիայի հիմքով» (Յու.Տյուլին): Նշված օրինաչափությունն արտահայտվեց (ամեն անգամ՝ յուրովի) բոլոր հայ մեծ կոմպոզիտորների երկերում: Մենագրությունը ժամանակին բարձր գնահատվեց որպես կարևոր ներդրում խորհրդային երաժշտագիտության մեջ:

Երկար տարիներ Խուդաբաշյանը զբաղվել է երաժշտության կարևորագույն, հիմնական բնութագրություններից մեկի՝ ծայնակարգի (լադի) հարցերով: Այսպես, «Կվարտ-կվինտային կառույցները և անգեմիտոնիկան հայ ժողովրդական երգերում» աշխատության մեջ (Երևան, 1977) Խուդաբաշյանը, շարունակելով և զարգացնելով Կոմիտասի, Սպ.Մելիքյանի, Ք.Կուշնարյանի արտահայտած գաղափարները, առաջնորդվելով ֆոլկլորից քաղված բազմաթիվ օրինակներով, հիմնավորում է վերոհիշյալ ծայնակարգերի բնորոշ առանձնահատկությունը հայկական ժողովրդական երգերի համար: Միաժամանակ հեղինակը դրանք համարում է Կոմիտասի երկերում կվարտ-կվինտային և ոչ տերցիային կառուցվածքի այլ համահնչյունների գոյացման նախապայմանը:

Այնուհետև «Հայ մոնոդիկ երաժշտության լադային հնչյունաշարերը և

հնչյունաշարերի անտիկ համակարգը» աշխատության մեջ (Երևան, 1984) ձայնակարգային «թեման» զարգանում է համեմատական երաժշտագիտության հունով: Հիմնվելով անտիկ տեսաբանների կողմից մշակված ձայնակարգային հնչյունաշարերի կառուցվածքային սկզբունքների վրա, նկատի ունենալով կոմիտասյան փորձն այս ոլորտում, վերլուծելով ժողովրդական, ժողովրդամասնագիտացված և մասնագիտացված բազմաթիվ մոնոդիաներ՝ Խուդաբաշյանն առաջարկում է «Երկօկտավային ձայնակարգային հնչյունաշարի լրիվ կատարյալ մոդուլյացիոն համակարգի» իր տարբերակը: Այն, ըստ գիտնականի, ընկած է հայ մոնոդիկ երաժշտության հիմքում և մի շարք եզրերով առնչվում է ձայնակարգային հնչյունաշարերի անտիկ համակարգի հետ: Վերջինս, ըստ հեղինակի, չի նշանակում, որ անտիկ ձայնակարգերն ազդել են հայ մոնոդիկ երաժշտության ձայնակարգերի վրա, այլ հետևանք է այն բանի, որ անտիկ գիտնականների ստեղծած մոնոդիկ երաժշտության կատարյալ տեսությունն արտացոլում է Հին Հունաստանի հետ մշտապես առնչվող մի շարք ժողովուրդների մոնոդիկ երաժշտության առանձնահատկությունները:

Ձայնակարգի ուսումնասիրության մեթոդաբանության մեջ արժեքավոր ներդրում է Խուդաբաշյանի «Մոդուլների համակարգը և դրանց կիրառումը ժողովրդական երգի ձայնակարգի նկարագրության ընթացքում» աշխատությունը (գրված է 1978 թ., հրապարակվել է 1996 թ.): Այստեղ, Հայաստանում 1927 թվականից հրապարակված բոլոր ժողովրդական երգերի (շուրջ 1000 նմուշ) ձայնակարգային վերլուծության հիման վրա, մանրամասն մշակվել և համակարգվել են հեղինակի ձայնակարգային կոնցեպցիան, «ձայնակարգ», «ձայնակարգային հնչյունաշար», «ինտոնացիա» և այլ հասկացությունների սահմանումից մինչև ձայնակարգի քանակային և թվային ցուցիչները: Միաժամանակ աշխատության մեջ ներկայացված է հեղինակի մշակված մոդուլների՝ պայմանական նշանների թվագրական համակարգը, որի միջոցով նկարագրվում է երգի ձայնակարգը:

Խուդաբաշյանի հետազոտություններում կարևոր տեղ ունի հայ ժողովրդական երգերի երաժշտաբանաստեղծական տեքստերի վանկաչափական կառուցվածքը («Ամանակ, վանկաչափություն», Երևան, 1995 թ., «Հայ ավանդական երգի տաղաչափական համակարգի շուրջ», Երևան, 1997 թ.): Հարկ է նշել, որ հայ երաժշտական ֆոլկլորագիտության այս ոլորտը, որը ժամանակին հիմնադրեց Կոմիտասն իր «Հայ գեղջկական երաժշտություն» հիմնարար աշխատության մեջ (1906 թ.), հետագայում համարյա չի շոշափվել հայ երաժշտագետ-տեսաբանների կողմից:

Խուդաբաշյանի աշխատություններն այս ասպարեզում խթանեցին հայ երաժշտագետների հետազոտական հետաքրքրությունը նույն ուղղությամբ, որ հատուկ նշանակություն ունի, մասնավորապես հայ ժողովրդական երաժշտության դեռևս քիչ լուսաբանված, բայց և խիստ կարևոր երևույթների՝ երգային տիպերի և երաժշտական բարբառների ուսումնասիրության տեսանկյունից:

Խուդաբաշյանն անդրադարձել է նաև Արևելքի մասնագիտացված երաժշտության կոթողներից մեկին՝ մուլամին, դիտարկելով վերջինիս՝ Հա-

յաստանում տարածված նմուշները: Հեղինակը նշում է այդ մուղամների կարճաբանությունը (լակոնիզմը), կանոնավոր և կոռ կառուցվածքը որպես տվյալ ժանրի՝ հայերի շրջանում կատարողական մեկնության յուրահատկություններ:

Նշված և այլ աշխատությունները ժամանակին լույս են տեսել գիտական տարբեր ժողովածուներում և պարբերականներում, ավելի ուշ ամփոփվել են հեղինակի «Հայ երաժշտությունը համեմատական երաժշտագիտության տեսանկյունից» խորագրով սովորածավալ գրքում («Армянская музыка в аспекте сравнительного музыкознания», Երևան, 2011), որը վերջին տարիների հայ երաժշտագիտական մտքի առավել նշանակալից երևույթներից է:

Կյանքի վերջին տարիներին Խուդաբաշյանը հրատարակության նախապատրաստեց, սակայն, ավա՛ղ, չտեսավ իր «կարապի երգը»՝ «Երաժշտության և երաժիշտների մասին» խորագրով սովորածավալ ևս մեկ աշխատություն (350 էջ): Վերջինս բովանդակում է հեղինակի՝ նախկինում չհրատարակված կամ հրատարակության ընթացքում կրճատված, աղավաղված բազմաբնույթ հոդվածների վերախմբագրված, ճշտված և ամբողջացված տարբերակներ:

Խուդաբաշյանի բազմաբովանդակ ստեղծագործական գործունեության մյուս ոլորտը երաժշտական հրապարակախոսությունն էր, որն իր ժանրային ողջ բազմազանությամբ կարևոր և ուրույն տեղ գրավեց երաժշտագետի կյանքում: Համերգներին, երաժշտական ներկայացումներին նվիրված բազմաթիվ գրախոսականների հեղինակ էր («Սևիլյան սափրիչ», «Վեստ-Սայդյան պատմություն», «Տանհոյզեր», «Կրակե օդակ» և այլն): Խուդաբաշյանի մի շարք հոդվածներում վերստեղծվել և ամբողջացվել են հայ ականավոր երաժշտական գործիչների ստեղծագործական դիմանկարները (Ս.Օգանեզաշվիլի, Ա.Քոչարյան, Հ.Դանիելյան, Զ.Դուլիսանյան, Գ.Չեքոտարյան, Ա.Տերտերյան¹):

Երեխաների գեղագիտական դաստիարակությանը, հայկական ֆիլհարմոնիայի գործունեությանը, ինչպես նաև Հայաստանի երաժշտական կյանքի այլ ոլորտների լուսաբանմանը և վերլուծությանը նվիրված քննադատական հոդվածներն ու գրույցները հրապարակվել են հանրապետական և խորհրդային տարիների համամիութենական մամուլում: Խուդաբաշյանի հրապարակումներն աչքի էին ընկնում հարուստ լրատվությամբ, մտահորիզոնի բացառիկ լայնությամբ, սուր քննադատական շնչով: Դրանք անաչառ էին, դյուրընթեռնելի և բանականության, խորագիտակության և հուզականության ներդաշնակ միասնության օրինակ էին ծառայում:

1984 թվականից ավելի քան քսան տարի Խուդաբաշյանը ղեկավարել է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ժողովրդական երաժշտության բաժինը: Այստեղ լավագույնս դրսևորվեցին Խուդաբաշյանի՝ որպես գիտական գործընթացի հմուտ կազմակերպչի տաղանդը, շրջապատը ստեղծագործական եռանդով լիցքավորելու, ազգային երաժշտական մշակույթի զարգացմանն

¹ Հարկ է նշել, որ Խուդաբաշյանն առաջին երաժշտագետն էր, որը հանդես եկավ կոմպոզիտոր Ա. Տերտերյանի ստեղծագործությանը նվիրված ծավալուն վերլուծական հոդվածներով:

առավել նպաստող գիտական ծրագրեր մշակելու նրա կարողությունը: Կայացել են ժողովրդական երաժշտության հավաքագրման նպատակով շուրջ 50 գիտարշավներ Հայաստանի տարբեր շրջաններում և Հայաստանից դուրս: Ձայնագրվել են երկու հազարից ավելի ժողովրդական երգեր և նվագներ: Համակարգվել է (անկետավորվել, քարտավորվել, անձնագրվել) բաժնի գլխավոր օղակում՝ Ա.Քոչարյանի անվան ծայնադարանում ամբարված ժողովրդական երաժշտության հսկայածավալ նյութը (ավելի քան 20 հազար միավոր):

Հայաստանի մշակութային կյանքի վերջին տարիների կարևոր իրադարձություններից էր «Հայ ավանդական երաժշտություն» բազմահատոր մատենաշարի ստեղծումը, որի հիմնադիրը և գլխավոր խմբագիրը Խուդաբաշյանն էր: Մատենաշարում գործի են դրված Ա.Քոչարյանի անվան ծայնադարանի նյութերը, որոնք ընդգրկում են հայ ավանդական երաժշտության բոլոր բնագավառները՝ գեղջկական, քաղաքային, աշուղական երգեր, եկեղեցական երաժշտության ժողովրդական տարբերակներ, մենակատարային և խմբակային նվագարանային նմուշներ և այլն: Այժմ լույս են տեսել մատենաշարի տասներեք հատորները, այդ թվում՝ «Հայ երկրագործի աշխատանքային երգեր» (Երևան, 2009), «Հայ նվագարանային երաժշտություն. պարեղանակներ և նվագներ» (Երևան, 2010), «Վասպուրականի ավանդական երգեր և նվագներ» (Երևան, 2012), «Հայ վիպական երգեր» (Երևան, 2012), «Հայ աշուղական սիրավեպեր» (Երևան, 2014) և այլն: Մատենաշարի 13-րդ հատորը (Արամ Քոչարյանի գիտարշավային նյութերի ընտրանի. ժողովրդական երգեր, Երևան, 2015) բաժնի աշխատակիցները նվիրեցին իրենց պաշտելի «Տիկինի» հիշատակին:

Կարինե Խուդաբաշյանը Հայաստանի առաջատար երաժշտագետներից էր: Նրա խոսքը մեծ կշիռ և հեղինակություն ուներ, սպասվում էր, ընկալվում էր հետաքրքրությամբ, միտք էր շարժում, հաճախ գիտական աշխույժ բանավեճերի առարկա դառնում, առաջ բերում հետևորդներ:

Խուդաբաշյանն իր ողջ գործունեությամբ ծառայեց ազգային երաժշտարվեստին և լավագույնս կատարեց Կոմիտաս վարդապետի հայտնի ասույթ-հանձնարարականը՝ «Հայն ունի՝ իր երաժշտությունը»:

Ասում են՝ անփոխարինելի մարդիկ չեն լինում:

Կարինե Խուդաբաշյանի՝ մտավորականի, գիտնականի, Ազնվագարմ Հայ Տիկնոջ նկատմամբ այս բանաձևը չի գործում...

Անահիտ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ,

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ժողովրդական երաժշտության բաժնի
ավագ գիտաշխատող